

«Jeg er klar til å bidra»

Utforskning og utfordring av bakkebyråkraters kategorisering av flyktninger som prøver å komme i jobb i dagens Norge

“I am ready to Contribute”

Exploring and Challenging Street-Level Bureaucrats' Categorizing of Refugees Trying to get a Job in Contemporary Norway

May-Linda Magnussen

Førsteamanuensis, Institutt for sosiologi og sosialt arbeid, Universitetet i Agder

may-linda.magnussen@uia.no

Sammendrag

I artikkelen bruker jeg innsikter og redskaper fra institusjonell etnografi til å utforske erfaringer kvinner med flyktningbakgrunn har med å prøve å komme i lønnet arbeid i dagens Norge. Jeg viser hvordan denne prosessen er formet av organiserings- og tenkemåter som kan forstås som «styrende» (Smith, 2005) – som formende på kvinnenes «integreringsarbeid» på tvers av tid og rom. Jeg utforsker særlig styrende forståelser. Mer konkret retter jeg oppmerksomhet mot hvordan en del bakkebyråkrater, ved å kategorisere kvinner med flyktningbakgrunn på visse måter, drar på slike forståelser. Artikkelen er basert på kvalitative intervjuer med 25 mødre med flyktningbakgrunn. Jeg viser imidlertid frem erfaringen til én enkelt kvinne i artikkelen. Hennes erfaring er særlig egnet til å synliggjøre styring, deriblant styrende forståelser, som gjennomsyrer mitt samlede datamateriale. Jeg viser hvordan denne kvinnen med jevne mellomrom mistenkeliggjøres og stakkarsliggjøres, og hva slags konsekvenser dette får for henne, men reflekterer også over generelle konsekvenser av slike sosiale prosesser. I tillegg viser jeg hvordan forståelser som trekkes på i slik kategorisering, formidles i den siste norske integreringsmeldingen, samt hvordan statistikk og samfunnsforskning brukes for å bygge disse. I artikkelen argumenterer jeg for samfunnsforskning som utforsker og utfordrer slik kategorisering.

Nøkkelord

flyktninger, kvinner, lønnet arbeid, institusjonell etnografi, bakkebyråkrater, kategorisering

Abstract

In the article, I use insights and tools from institutional ethnography to explore the experience of women with a refugee background who are trying to get paid work in contemporary Norway. I show how this process is shaped by ways of organizing and thinking that can be understood as «ruling» (Smith, 2005) – which form the women's «integration work» across time and space. I pay particular attention to ruling understandings. More specifically, I draw attention to how some street-level bureaucrats, by categorizing women with a refugee background in certain ways, draw upon such understandings. The article is based on qualitative interviews with 25 mothers with a refugee background. In the article, however, I make visible the experience of one woman. Her experience is particularly suited for making visible ruling, including ruling understandings, that permeate my total data material. I show how this woman is regularly categorized as suspicious and incapable, and the consequences this has for her, but also reflect on the general consequences of such social processes. Furthermore, I show how understandings drawn upon in such categorizing are disseminated in the latest Norwegian white paper on integration and how statistics and social science research is used to build them. In the article, I argue for social science research that explores and challenges such categorizing.

Keywords

refugees, women, paid work, institutional ethnography, street-level bureaucrats, categorizing

Inngang

I den siste norske integreringsmeldingen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2016) beskrives «integrering av flyktninger», som i norsk sammenheng først og fremst betyr *sysselsetting* av flyktninger (Rugkåsa, 2012), som «et samspill mellom mange parter» (s. 9). I meldingen slås det fast at regjeringen tar som utgangspunkt «at mennesker vil bidra» (s. 10). I meldingen som helhet legges det imidlertid stor vekt på den enkelte flyktnings ansvar og innsats for å bli «integrert» og behov for «skjerpede krav til den enkelte» (s. 11). Det nevnes også flere ganger at kontantytelser som ikke er knyttet til lønnsarbeid kan bidra til at flyktninger velger slike ytelser fremfor lønnet arbeid og at integreringspolitikken trenger flere incentiver som kan få flyktninger til å «bidra». Meldingen retter altså i stor grad oppmerksomhet mot flyktninger selv: mot påståtte feil og mangler ved dem og mot deres eget ansvar for å «integreres».

I denne artikkelen bruker jeg innsikter og redskaper fra institusjonell etnografi (Smith, 2005) til å rette oppmerksomhet mot sosiale relasjoner flyktninger inngår i på sin vei mot lønnet arbeid og gode hverdagsliv i Norge. Jeg viser med andre ord hvordan denne prosessen utgjør nettopp et samspill, men et samspill som inkluderer mer enn – og strekker seg utover – de menneskene som er involvert i konkrete integreringsprosesser. Jeg viser dette ved å bruke erfaringene til én enkelt person: en kvinne jeg kaller Faiza. Hun kom som flyktning fra Somalia til Norge for seks år siden sammen med sine to barn. Faizas erfaring synliggjør at både norsk integreringspolitikk og bestemte forståelser former hennes vei mot jobb. Den viser blant annet at en del av bakkebyråkraterne (Lipsky, 1980) hun møter ser ut til å trekke på bestemte ferdige forståelser, eller stereotyper, av henne. Med andre ord ser de ut til å kategorisere henne på visse måter, og jeg utforsker særlig slik kategorisering i denne artikkelen. Jeg viser hvordan den skjer og hva slags konsekvenser den får for Faiza, men reflekterer også over generelle konsekvenser av slike kategoriseringsprosesser. Jeg viser også hvordan de forståelsene nevnte bakkebyråkrater trekker på i sine møter med henne formidles av stortingsmeldingen jeg innledet artikkelen med, samt hvordan statistikk og samfunnsforskning brukes for å bygge disse. Jeg avrunder ved å argumentere for samfunnsforskning som utforsker og utfordrer kategorisering.¹

Vi kategoriserer alle andre mennesker for å forenkle en kompleks virkelighet, og kategorisering av hvem som trenger hva er en sentral del av bakkebyråkraters arbeid (Lipsky, 1980). Forskning viser at frontlinjebyråkraters arbeid påvirkes av dominerende forståelser i samfunnene de arbeider i og at deres arbeid med etniske og rasialiserte minoriteter blant annet ofte formes av dominerende forståelser av slike grupper (Olwig & Pærregaard, 2011, Øland 2019). Slike forståelser er som regel i stor grad skapt av den etniske majoriteten (Rugkåsa, Ylvisaker & Eide, 2017), og når det gjelder flyktninger mener Olwig og Pærregaard (2011) at nordisk integreringspolitikk alt i alt i stor grad konstruerer denne gruppen som et sosialt problem. De konstrueres gjerne som en kategori mennesker som har mangler som velferdsstatene må prøve å «fikse», slik det i gjøres i den allerede nevnte stortingsmeldingen. Annfelt og Gullikstad (2013) viser hvordan særlig ikke-sysselsatte innvandrerkvinner som Faiza konstrueres som et sosialt problem i norske politiske dokumenter.

Utfordring av bakkebyråkraters kategorisering av «brukere» er viktig fordi kategoriseringen har stor innflytelse på folks hverdagsliv og handlingsrom (Engebriksen & Fuglerud, 2009), noe som også vil komme frem i denne artikkelen. Mye tyder på at det er særlig viktig å utfordre slik kategorisering av personer med flyktningbakgrunn. Den etniske majoritetens

1. Jeg takker Karin Widerberg og Marianne Rugkåsa, samt anonyme fagfeller, for innspill til denne artikkelen.

definisjonsmakt kan føre til stereotypifisering og annengjøring av etniske minoriteter, noe som igjen kan føre til marginalisering, diskriminering og rasisme (Juhila, 2004; Jönsson, 2013). Det er videre grunn til å tro at flyktninger er en migrantgruppe som er i særlig tett interaksjon med, og særlig avhengige av, velferdsapparatets ansatte på sin vei mot jobb og gode hverdagsliv i Norge.

Forskningen artikkelen baserer seg på

Denne artikkelen er basert på kvalitative intervjuer med 25 mødre med flyktningebakgrunn bosatt i agderfylkene.² Tre av disse begynte jeg å intervjuer i 2016 og fortsetter å intervjuer ut 2020.³ Faiza er en av disse, og vi har til nå møtt hverandre ni ganger. I forskningen bruker jeg som nevnt institusjonell etnografi, en sosiologisk forståelses- og fremgangsmåte opprinnelig utformet av Dorothy Smith (2005). Smith fraråder samfunnsforskere å starte forskning i teoretiske eller andre begreper og kategorier. Ifølge henne fanger disse ofte forskerens blikk og forståelse og tilslører sosiale prosesser mer enn de synliggjør dem. Slik tilsløring er alltid problematisk, men vil kunne ha særlig alvorlige konsekvenser når forskeren studerer grupper som kan antas å ha relativt lite makt i samfunnet, som for eksempel flyktninger.

Et viktig grep for å kunne utfordre begrepenes og kategoriens styrende og skjulende makt er ifølge Smith å starte forskning i folks erfaring. Mer konkret starter institusjonell etnografisk forskning ofte ved å utforske en bestemt *virksomhet* fra et bestemt *ståsted*. Fremgangsmåten bygger på en forståelse av at vi alle erfarer og forstår verden fra en bestemt posisjon innenfor samfunnets sosiale relasjoner – og at folk med ulike posisjoner ofte vil ha ulike interesser. Dermed må forskere eksplisitt velge å utvikle kunnskap fra ståstedet til *noen* – og utvikle kunnskap som kan utvide handlingsrommet til disse. Virksomhet, på sin side, inkluderer både fysiske handlinger, snakking, tanker og følelser,⁴ og forskeren som gjør institusjonell etnografisk forskning prøver så langt som mulig å «komme bak» språkets styrende og skjulende makt og få informanter til å italesette så mye som mulig av en bestemt virksomhet. Jeg har forsøkt å få kvinnene jeg har intervjuet til å gjøre dette når det gjelder deres virksomhet med å prøve å komme i jobb, samt virksomheten til bakkebyråkrater og andre involverte i denne prosessen. I denne praksisen har jeg sett etter spor av *måter å forstå eller organisere menneskelig virksomhet på som bidrar til å forme kvinnenens «integreringsvirksomhet» på tvers av tid og rom*; som påvirker flere av kvinnenens erfaringer på ulike tidspunkter og i relasjon til ulike frontlinjebyråkrater. I institusjonell etnografisk forskning defineres slike forståelses- eller organiseringsmåter som *styrende* for det som skjer (Smith, 2005), og utforskning og utfordring av slike sosiale krefter er målet med forskningen.

I denne delen av analysen fikk jeg frem et stort mangfold av tenke- og organiseringsmåter som bidrar til å forme mine informanternes veier mot jobb. Det jeg har fått tilgang til av Faizas erfaring er særlig godt egnet til å få frem dette mangfoldet.⁵ Med andre ord er den særlig

2. Forskningen er finansiert av Universitetet i Agder, Lindesnesfondet, Fylkesmannen i Agder og Aust-Agder utviklings- og kompetansefond. Kvinnene kommer fra flere ulike land, og intervjuene har foregått på norsk.

3. Jeg vil inn i detaljene i det som skjer i relasjoner til ulike bakkebyråkrater på vei mot jobb, men det ville vært vanskelig å fysisk følge kvinnene inn i alle disse. Hyppige møter med detaljerte spørsmål gir imidlertid tilgang til slike detaljer. Ikke minst gir innsikt i kvinnenens «integreringsvirksomhet» over tid og i flere relasjoner god mulighet til å få øye på forståelses- og organiseringsmåter som preger denne virksomheten på tvers av tid og rom (Smith, 2005).

4. Smith bruker selv begrepet «work», men ifølge Widerberg (2015) oversettes dette best til «virksomhet» på norsk.

5. Hun er den informanten jeg har møtt flest ganger og vi har sammen fått frem mange detaljer i hva som har skjedd i mange ulike relasjoner hun har inngått i på ulike tidspunkter.

godt egnet til å illustrere mye av den omfattende og komplekse *sosiale organiseringen* (Smith, 2005) «integrering» innebærer, også for mine andre informanter. Ikke minst er hennes erfaring formet av forståelser som har formet også mange av mine andre informanters veier mot jobb og som jeg retter særlig oppmerksomhet mot i denne artikkelen. Jeg forstår det slik at bakkebyråkrater som bruker slike forståelser *aktiverer* visse diskurser og lar disse forme deres praksis i en eller annen grad (ibid.). Smith mener vi må utforske hvem som aktiverer hvilke forståelser, hvordan og hvorfor dette skjer og konsekvensene dette har. Det er nemlig slik vi kan utvikle kunnskap som også kan utfordre disse forståelsene.

I denne artikkelen bruker jeg Faizas erfaring for å synliggjøre et mangfold av sosiale krefter som påvirker hennes og mine andre informanters veier mot jobb og gode hverdagsliv i Norge. Jeg bruker også hennes erfaring, i tillegg til stortingsmeldingen jeg innledet artikkelen med, til å vise at de forståelsene som Faiza og mange andre av mine informanter forteller at de møter, kan sies å utgjøre styrende forståelser i Smiths forståelse av begrepet. Faizas erfaring synliggjør altså styring som gjennomsyrrer mitt samlede datamateriale. Ut fra nevnte stortingsmelding, foreliggende forskning og offentlig debatt i Norge, kan hun samtidig, i kraft av sine «bakgrunnsvariabler», forventes å være særlig lite «integrerbar». Sett i lys av det «flyktningidealet» den samme meldingen formidler, burde hun imidlertid, i kraft av sin store innsats for å gjøre seg selv «ansettbar» (Schmauch, 2018), være særlig lett å integrere. Hun agerer med andre ord som en idealflyktning. Jeg mener dette også bidrar til å gjøre hennes erfaring særlig godt egnet til å synliggjøre uhensiktsmessige aspekter ved de velferdsstatlige ordningene og reglene hun møter, samt ved bakkebyråkraters praksis.

I neste avsnitt folder jeg ut «integreringsarbeid» Faiza og bakkebyråkrater hun møter, gjør, slik hun forteller det. Det er nettopp hennes møter med slike byråkrater jeg legger vekt på å vise frem. I resten av artikkelen utforsker jeg den kategoriseringen forteller om og reflekterer over hvordan denne kan utfordres.

Å prøve å komme i jobb i Norge

Faiza kom til Norge uten noe kunnskap om landet. På mottaket fortalte andre somaliere henne at barnevernet kunne ta barna hennes hvis hun kjeftet på dem. Dette gjorde henne «livredd», forteller hun. Hun gråt hver kveld etter at barna hadde sovnet, og sov nesten ikke mens familien bodde på mottak. Veien mot opphold og bosetting ble imidlertid kort, og Faiza kom raskt i kontakt med både saksbehandler og programrådgiver i Nav i kommunen hvor hun og barna ble bosatt. Saksbehandleren hadde ansvar for økonomi og andre ting Faiza og familien skulle trenge hjelp til, mens programrådgiveren hadde ansvar for alt som hadde med introduksjonsprogrammet å gjøre. Faiza beskriver begge disse kvinnene som «snille». Når jeg spør hvorfor saksbehandleren var snill, forteller hun at:

Det første året så hadde barna lyst til å få sykler og jeg visste ikke om finn. Jeg kontaktet henne og hun hjalp meg å finne sykler og hente dem. Jeg følte meg veldig trygg med å snakke med henne. Jeg snakket alltid med henne når jeg var stresset. Hun kunne ikke finne et annet hus for meg fordi regelen sier at du skal bo der, og hvis du vil finne noe, så må du finne det selv. Og det er vanskelig når man er helt ny. Men hun var veldig hjelpsom. Man trenger ikke alltid å få løsning på ting, men råd kan man få eller de kan si noe som gjør at jeg blir rolig.

Saksbehandleren hjalp med ting Faiza trengte hjelp til og ga råd eller støtte når «reglene» gjorde at hun ikke kunne løse problemene på den måten Faiza egentlig ønsket. For henne har altså det å bli lyttet til og forstått en egenverdi. Når jeg spør Faiza om hvorfor program-

rådgiveren var snill, forteller hun at hun for eksempel skilte tydelig mellom obligatoriske og frivillige aktiviteter i introduksjonsprogrammet. Hun prøvde ikke å bruke sin makt til å få folk til å gjøre ting som egentlig var frivillig, sier hun. Hun forteller at den andre programrådgiveren hennes, som hun fikk etter cirka et halvt år, nettopp brukte makten sin på denne måten. Denne programrådgiveren ordnet også en språkpraksisplass hvor ingen snakket med Faiza og var veldig motvillig da hun ville ha en ny språkpraksisplass. Det hjalp ikke at Faiza forklarte at hun «ikke hadde noen tid å kaste bort». Hun forteller at denne rådgiveren ofte var kritisk til henne og andre somaliske kvinner og at hun noen ganger sa henne imot når flere deltakere fra introduksjonsprogrammet var samlet. I etterkant av én slik episode, hvor Faiza uttalte seg kritisk om livet i Norge, rådet andre somaliske kvinner henne til å ikke si imot programrådgiveren sin, fordi barnevernet da kunne ta barna hennes.

Etter hvert fikk Faiza også ny saksbehandler i Nav, en kvinne hun beskriver som «vanskelig» og «ikke hyggelig», og som «snakker dårlig». Hun sier at hun kunne merke at saksbehandleren ikke syntes at problemene hennes var viktige. Hun forteller om en episode hvor hun kom i store økonomiske vanskeligheter fordi hun ikke hadde «skjønt reglene» knyttet til sosialhjelp, men hvor saksbehandleren tok for gitt at hun «jukset». Da Faiza spurte «hva skal jeg gjøre?», svarte saksbehandleren at hun ikke brydde seg. Faiza sier at hun forstår at reglene kanskje gjorde at saksbehandleren ikke kunne hjelpe, men at hun kunne fortalt dette på en «fin måte». Hun forteller at denne saksbehandleren også gjorde feil som gikk ut over Faizas økonomi, uten å forsøke å ordne opp i det.

Selv om Faiza snakker i positive ordelag om den første programrådgiveren sin, forteller hun at møtene med henne også kunne ha noe «negativt» ved seg. I slike møter kunne nemlig programrådgiveren si ting som fikk henne til å tvile på om hun kunne klare å nå sine mål for utdanning og jobb i Norge. Under forteller hun om et møte hvor programrådgiveren ennå ikke visste noe om hennes skoleprestasjoner:

F: Programrådgiveren har sagt at jeg ikke klarer å gå videre, så mitt ønske bør ikke være høyere utdanning. Jeg måtte være mer realistisk, mente hun. Det kan være konstruktiv kritikk for noen, men når de sier det til meg, så vil jeg det enda mer. Noen kan tenke at hun er norsk og hun vet best, derfor kan noen trekke seg. Hvis du sier noe negativt til meg, så vil jeg vise deg det motsatte. Jeg ville studere videre.

ML: Husker du hva du gjorde da? Sa du noe tilbake?

F: Jeg sa «jeg skal prøve».

ML: Hva sa hun da?

F: Hun sa «vi får se». Jeg hadde bestemt meg etter kort tid at jeg vil ta høyere utdanning. (...) Jeg tenkte på jobb med en gang jeg fikk opphold. Jeg hadde bare lyst til å jobbe fordi jeg aldri har jobbet. Det var min eneste drøm. Når vi hadde muntlig i klassen og kunne velge tema så tok jeg opp jobb (ler). Jeg spurte hvordan man får jobb i Norge hver gang jeg fikk mulighet. (...) Jeg tenkte på jobb hele tiden. (...) Jeg ønsket å bli (FAG) egentlig, men når du er over 25 år, så har du ikke mulighet til å ta realfag på videregående skole. Du kan bare ta generell studiekompetanse og så kan du søke på alt annet. Da tenkte jeg at (FAG) kan være greit for meg.

ML: Snakket lærere uoppfordret om jobb eller var det bare du ...

F: Vi har tema jobb, men de sier ikke direkte at man må ha kompetanse. Jeg ville egentlig bli ferdig og få jobb så fort som mulig. Men det ble vanskelig å velge det fordi de som vil det, går bare på praksis etter praksis. Og den som har kompetanse og den som har praksis, blir veid forskjellig når en stilling blir utlyst. Den med faglig kompetanse kommer først. Så jeg ville ikke kaste bort tida og snudde tanken. Jeg ville gå langt og håpe at jeg kommer i mål.

I dette sitatet kommer det tydelig frem at Faiza ikke hadde noen automatisk tillit til de norske «ekspertene» hun møtte, og at hun tvert om har handlet på tvers av noen av rådene hun har fått. Vi ser også at en aldersgrense begrenset hennes valgmuligheter. Ikke minst synliggjør sitatet Faizas omfattende og initiativrike «integreringsarbeid». Når det gjelder voksenopplæringen hun gikk på, er hun generelt sett veldig fornøyd og mener at de fleste lærerne der var både «veldig flinke» og «veldig snille». Også på voksenopplæringen skjedde det imidlertid ting hun stusset over. Hun forteller at:

Når du kommer, spør de deg hvor lenge du har gått på skole. Når du har sagt at du har fullført grunnskole, så kanskje synes de at skolegangen i Somalia ikke er bra nok, så de plasserer nesten alle fra Somalia ... Jeg snakket med ei og sa at det ikke går for meg. Jeg snakket engelsk da og sa at «det er bare tull». Hun sa at jeg skal ta en prøve, og de skal se hvilken klasse jeg passer i, og da fikk jeg en veldig god klasse. Folk var veldig målbevisste der. Det passet meg. Men kontaktlæreren i den nye klassen sa «nei, tror du at du klarer å gå videre til studiekompetanse? Det er ikke lett.» Så ga han meg en geografibok og spurte om jeg kunne forstå det som står i den.

At studiekompetanse ikke er «lett», men tvert om «vanskelig», har Faiza fått høre også mange andre ganger. Hun klarte seg imidlertid bra i den nye klassen og gikk etter hvert videre til grunnskole. Der brukte noen av lærerne henne som forbilde, og hun hjalp en del gutter som hadde kommet til Norge som enslige mindreårige flyktninger med skolearbeid og med å løse konflikter, slik at de «ikke skulle få et dårlig navn». Noen av lærerne mente imidlertid at hun burde tenke mer på seg selv:

Når vi er i klassen, så spør de guttene om hjelp. Jeg hjalp de alltid. Da var det noen som sa til meg at jeg må tenke på meg selv, og at jeg vil bli sliten hvis jeg skal hjelpe alle. De sa til meg at jeg må lære meg å si nei. Jeg sa at jeg ikke klarer det. Da sa de at jeg må stå foran speilet og lære meg å si nei. De sa til meg at jeg vil bli sliten og at mine barn trenger den energien. Men jeg tenker ikke bare på meg selv. Sånn er jeg.

Faiza fikk denne formaningen selv om det ble lagt stor vekt på frivillig arbeid og nettverksbygging i introduksjonsprogrammet hun deltok i. Intervjuer med andre tilknyttet det samme programmet tyder imidlertid på at slikt «integreringsarbeid» aller mest er ment å hjelpe den som gjør det. Faiza forteller at guttene ga tilbake ved å hjelpe henne med helgeinnkjøp, men at hun hadde hjulpet dem uansett, og at det at folk «gir uten å få tilbake» er en av de tingene hun liker aller best med Norge. Under grunnskoleopplæringen var hun jevnlig i kontakt med en veileder «som kan alt om videregående skoler og disse programmene». Veilederen visste at hun hadde gode karakterer, men sa likevel flere ganger at Faiza måtte «tenke godt» på om hun ville ta studiekompetanse. Hun ville imidlertid ta videregående på ett år og forteller at:

Jeg spurte en veileder på videregående og han sa at han stoler på at jeg kan klare det, men at fylkeskommunen bestemmer. Jeg skrev til ei, og hun sa at hvis jeg synes norsk språk er så lett og jeg har lyst å ta det på ett år, så må jeg ta det som privatist. Det var det jeg fikk. Han veilederen så på vitnemålet og at jeg var en av de beste elevene. Han sa at han visste at jeg kommer til å klare det. Han har møtt flere innvandrere og hørt på flere ting, så det er litt annerledes når han har hørt forskjellige erfaringer. Du tenker annerledes enn en person som ikke har så mye kontakt med innvandrere, du er flinkere. Han sa at jeg skulle bare gå og prøve og at han ikke skulle si noe til henne. Han sa at jeg skulle komme tilbake hvis det ble for vanskelig. Han så at jeg hadde lyst, og han hadde hørt fra

mine lærere at jeg kommer til å klare dette. (...) Men når hun fra fylkeskommunen skrev dette, så begynte jeg å skrive tekster og sende til norsklæreren min for å få tilbakemelding. For å forbedre meg i norsk. Hvis hun tenkte at det er så vanskelig, så tenkte jeg at jeg trengte mer enn det jeg kan. Min norsklærer var veldig positiv og klappet meg på skulderen og sa at jeg er veldig flink. Det gir styrke, men ikke «hvis du er så kunnskapsrik, så ta privatist». Hva sier det til deg? Jeg skrev «du vil ikke angre ved å gi meg en sjanse». Hun svarte «DU KAN IKKE», med store bokstaver.

Mens den første studieveilederen Faiza møtte var tvilende til hvorvidt hun ville klare å ta studiekompetanse, ser vi at den andre tar en prat med lærerne hennes, tror hun kan klare å ta slik kompetanse på ett år og også omgår reglene for å realisere dette. Faiza mener at bakkebyråkrater som har mye erfaring med innvandrere er «flinkere» enn andre, og i et annet intervju sier hun at de «generaliserer mindre». Vi har sett at hun beskriver seg selv som en som motiveres når noen tror at hun ikke får noe til. Hun sier imidlertid også at hvis du ikke er «trygg», vil kommentarer som dem fra kvinnen i fylkeskommunen gjøre at «du tenker på det veldig lenge og tenker at alle mennesker tenker sånt. Og da er du ikke trygg til å si hva du vil neste gang».

Etter videregående skole søkte Faiza på et universitetsstudium og kom inn. Hun flyttet til byen forelesningene foregikk i, selv om hun hadde bodd i den første kommunen mindre enn fem år. Hun ville kunne hente barna raskt fra skolen ved behov og hadde også en venninne i byen som kunne passe dem «hvis det ble krise». Hun hadde nemlig opplevd å måtte være med ett av barna på sykehus mens det andre barnet var hjemme alene, noe som gjorde henne veldig bekymret, både for barnet og for at barnevernet skulle oppdage det. Hun trodde dessuten at hun kom til å få flyktningstipend i ytterligere noen år og «fikk sjokk» da hun hadde flyttet og skjønnte at dette ikke var tilfellet. Familien levde dermed i flere år kun på stipend fra Lånekassen, barnetrygd og bostøtte. De bodde veldig rimelig, barna kunne nesten ikke gå i noen bursdager, og Faiza kunne ikke sende penger til sin syke far i Somalia. Flyttingen gjorde også at ett av barna hennes ikke fikk tannreguleringen det trengte. Saksbehandleren som «ikke brydde seg» sa at hun ikke hadde noen rettigheter i kommunen lenger og måtte betale egenandelen selv. Da Faiza forklarte hvorfor hun hadde flyttet, sa saksbehandleren at hun «bare kunne tatt bussen». Faiza forfulgte ikke saken i sin nye hjemkommune fordi saksbehandleren hadde gjort henne «utrygg» og fordi det «føltes som å tigge». Hun måtte imidlertid søke om sosialhjelp i sin nye hjemkommune i sommerferiene fordi hun verken fikk stipend eller noen av sommerjobbene hun hadde søkt på. Hun ventet med å søke om sosialhjelp helt til familien ikke hadde mer mat i hus fordi:

Det ansiktet du møter når du søker sosialhjelp, er helt forferdelig. En annen ting er den generaliseringen av somaliere ... Det var en mann som hadde tatt bilde av to unge somaliske jenter som hjalp ham med noe. På kommentarfeltet skrev en: «får de penger fra Nav»? Må alt handle om Nav? Kan ikke vi gjøre annet? Kan vi ikke gjøre frivillig arbeid? På grunn av sånne ting så kan jeg ikke vise ansiktet mitt på Nav.

Faiza forteller at studiet var veldig arbeidskrevende, men gikk bra. Hun brukte både kvelder, helger og ferier på studiene og mener at hun ikke kunne gjort det dersom hun var gift. Hun ser ikke for seg at en ektemann ville hjulpet noe særlig med hus og barn og tror de ville vært uenige om barneoppdragelse. Derfor mener hun at det å være enslig har bidratt positivt til hennes vei mot jobb. Faizas begrensede økonomiske ressurser og sosiale nettverk har imidlertid gjort morsrollen krevende, forteller hun. Frykten for barnevernet har gjort at hun verken har kontaktet barnas lærere eller foreldre til barnas venner når hun har vært bekym-

ret for dem eller ikke har visst hvor de var, fordi hun har vært redd for å fremstå som «uten kontroll på barna».

Mot slutten av studiet opplever Faiza at medstudenter uten bedre karakterer enn henne får jobb, mens hun selv stadig sender søknader og ikke innkalles til intervju. Hun oppsøker også en del arbeidsplasser for å spørre om muligheter for jobb. Hun bekymrer seg mer og mer og unngår å lese medieoppslag om innvandrere som ikke får jobb. Hun sier at «der ute hører du ikke bra ting, folk sier at de ikke får jobb. I systemet får du det negativt, der ute er det negativt og da er det lett å gi opp». Hun forteller at hun vurderte å ta en utdanning som det er lettere å få jobb med, men trodde at hun var for svak i norsk. Hun sier at man kan overvurdere seg selv, men også undervurdere seg selv, og at det var akkurat det hun gjorde da hun ikke søkte på dette studiet. Det var først etter de første eksamenene på det studiet hun valgte at hun skjønnte at hun også kunne klart den andre utdanningen.

Faiza og jeg møter hverandre for en samtale noen måneder etter at hun er ferdig utdannet. Hun har da søkt enda flere jobber uten hell og er lei seg og spak. Hun forteller at hun bygger på utdanningen sin for å bli aktuell for enda flere jobber og synes dette studiet er veldig spennende. Angsten for å ikke få jobb har imidlertid satt seg i kroppen. Hun får ikke sove og tviler veldig på veien hun har valgt:

Av og til så tenker jeg «hva gjør jeg egentlig»? May-Linda, hvis du bare blir ærlig, hva gjør jeg? Når jeg skulle komme hit tenkte jeg veldig mye på det. Jeg vet ikke om når du hilste på meg, om du så ansiktet mitt? Jeg var ikke sånn som jeg har blitt. Jeg var lei. Jeg kunne ikke svelge. Jeg tenkte «hva gjør jeg? Hva driver jeg på med»? Jeg føler meg dum. Barna vet at jeg har studert på universitetet. Folk fra Somalia sa «tror du at du får jobb»? Jeg vil dele den kompetansen jeg har fått. Jeg er klar til å bidra. Alt jeg gjorde var fordi jeg vil ha en kompetanse som jeg kan bidra med i en ... Nei, jeg vet ikke. Av og til bare sitter jeg i klasserommet sånn. Og så hører på de foreleserne. Jeg sier til meg selv «hva gjør jeg her»? Jeg stiller det spørsmålet. Jeg føler meg ... Å, jeg vil gå ut! Men hva skal jeg gjøre hvis jeg går ut? Jeg vet ikke.

Rett etter intervjuet tar Faiza kontakt med Nav og ber om individuell veiledning. Hun får imidlertid ikke slik veiledning og må søke sosialhjelp:

Jeg måtte lukke øynene og søke om sosialhjelp. Jeg trakk kølapp og gikk til en litt eldre dame. Hun sa: «studenter kommer ikke hit!» Døra var åpen, og alle kunne høre. Jeg var så flau. Hun sa at studenter må planlegge før de er ferdige med skolen. Hun spurte meg hvorfor jeg ikke har jobb, og hvorfor jeg ikke har planlagt å finne sommerjobb. Hun sa at alle studenter gjør det. Hun sa at jeg burde ha tenkt på det før jeg går på sosial. Jeg sa at «det er ikke så lett». Jeg sa at jeg også gjør det, og at jeg har søkt overalt, men jeg får ikke jobb. Jeg har ikke noe valg. Jeg har barn, og de kan ikke være uten mat. Det er ikke så lett å finne en jobb som hun sier.

Søknaden om sosialhjelp gjør imidlertid at Faiza får tilbud om såkalt «kartlegging», et tilbud hun blir fortalt at er for folk med høyere utdanning som vil ha hjelp til å komme i jobb. Hun møter en ung kvinne som sier hun er imponert over det Faiza har fått til og at hun vil bli kontaktet av noen som skal hjelpe henne med jobb. Mens hun venter, registrerer Faiza seg hos flere vikarbyråer og tilbyr arbeidsgivere å jobbe gratis for å få praksis – uten hell. Etter noen uker ringer en ansatt i Nav og vil hjelpe henne å skaffe en praksisplass. Han kaller henne inn til en samtale som ligner et intervju:

F: Han spurte om hva jeg hadde gjort i Somalia, og hva jeg har gjort siden jeg kom og til nå, og hvordan det har gått. (...) Det var masse om religion, egentlig. Han lurte på om jeg er troende. Og om jeg praktiserer religion, og om hvis jeg får praksis, om jeg skal be fem ganger om dagen. (...) Så det var sånne spørsmål, om fritidsaktiviteter for meg og barna, hvordan jeg klarer å gjøre disse tingene og sånne ting. Så måtte jeg komme en gang til, og da kom de samme spørsmålene nesten. Og helt til slutt kom det noen spørsmål om kompetansen. Han stilte noen spørsmål om noe sånn teori. Jeg sa «jeg husker jeg hadde dette i første semesteret, men jeg husker det ikke nå». Det er mye teori, og hvis man ikke bruker det i en oppgave eller en arbeidsoppgave, så kan man glemme fort. Fordi du har ikke brukt det aktivt.

ML: Visste han ikke at du har gode karakterer?

I: Jo, jeg har gitt alt til dem. Men det er bare sånne spørsmål at du skal føle deg ... at du ikke kan noe.

Denne prosessen, som setter Faizas religion og omsorgsansvar i sentrum, resulterer i praksis som er relevant for henne. Den siste gangen jeg intervjuer henne er praksisen over, og hun har en midlertidig stilling i bedriften, men hun er veldig bekymret for å ikke få en fast stilling. Kolleger har nemlig fortalt at bedriften stadig tar inn innvandrere på praksis og i midlertidige stillinger, men ikke gir dem faste stillinger.

Bakkebyråkratenes forståelse av Faiza – og hennes forståelse av dem

Faizas erfaring med å prøve å komme i jobb får frem et ganske annet bilde av integrering-sutfordringer i dagens Norge enn det som males i den siste integreringsmeldingen. Forståelsene som formidles i meldingen usynliggjør både hennes omfattende integreringsarbeid og hvordan dette formes i sosiale relasjoner hun inngår i – relasjoner hvori de hun møter har mer makt enn henne. Faizas erfaring viser at mange av bakkebyråkratene hun treffer på ulike tidspunkter på veien mot jobb, bakkebyråkrater som arbeider i ulike deler av velferdsapparatet, aktiverer noen av de samme forståelsene av henne og hennes situasjon, behov og muligheter. Disse former også erfaringene til mange av de andre kvinnene jeg har intervjuet. Med Smiths (2005) ord kan vi si at de virker styrende på det institusjonelle «integreringskomplekset» Faiza og mine andre informanter inngår i. Selv om Faizas erfaringer viser spor av også andre styrende sosiale krefter, for eksempel velferdsordninger, lover og forskrifter, er det som nevnt kategoriseringen hun forteller om jeg utforsker nærmere i siste del av denne artikkelen. Én grunn til det er at Faiza selv mener at denne kategoriseringen er enda mer smertefull og kontraproduktiv for veien mot jobb enn «regler som ikke passer».

Én inngang til nevnte kategorisering av Faiza er å ta utgangspunkt i *hennes* kategorisering av bakkebyråkratene hun har møtt, basert på hvorvidt og i så fall hvordan *de* kategoriserer *henne*. Hun har møtt flere bakkebyråkrater som har tatt for gitt at hun ikke strekker seg for å prøve å forsørge seg og sine: at hun egentlig ønsker å leve på norske trygdeordninger. De mistenkeliggjør henne og stiller spørsmål ved hennes moral. Ifølge Faiza er disse «dårlige folk». Hun har også møtt flere bakkebyråkrater som har prøvd å få henne bort fra tanken om å ta høyere utdanning. Det kan det være mange årsaker til. Mine intervjuer med andre kvinner med flyktningbakgrunn og annen forskning sannsynliggjør imidlertid at de har sett henne som «ressurssvak» og som bærer av et omsorgsansvar, en religion og en kultur som gir få muligheter for å lykkes i det norske arbeidslivet. Materialet tyder på at en del bakkebyråkrater med andre ord stakkarliggjør Faiza. Hun selv mener at disse ofte vil henne vel. «Flinke» bakkebyråkrater er imidlertid ikke bare «snille». De kategoriserer henne heller ikke

på samme måten som de andre. I stedet tar de hennes erfaringer, vurderinger og prestasjoner som utgangspunkt for sitt arbeid. De «bruker tid», «hører etter» og «tenker sammen med deg», sier Faiza.

Konsekvenser av bakkebyråkraters kategorisering

Mistenkeliggjøringen og stakkarsliggjøringen Faiza møter kommer frem i også annen forskning om etniske minoriteters møter med det norske velferdsapparatet (Friberg & Elgvin, 2014; Rugkåsa, 2012). Samtidig sannsynliggjør forskning at stakkarsliggjøring særlig rammer rasialiserte innvandrede kvinner, siden disse ofte oppfattes som undertrykkede ofre (Mulinari & Lundqvist, 2017). Når det gjelder mistenkeliggjøring, mener Friberg og Elgvin (2014) at velferdsapparatets mistenkeliggjøring og nedvurdering av etniske minoriteter bidrar til redusert institusjonell tillit og opplevelse av medborgerskap blant slike minoriteter. Faiza sier at det å stadig bli møtt med mistro i «systemet» også kan gjøre at man begynner å «utnytte» det, og at slik stempling altså kan fungere som en selvoppfyllende profeti. Kategoriseringen hun har møtt har også betydd mindre økonomisk, praktisk og emosjonell støtte enn hun kunne hatt på sin vei mot jobb og et godt liv for seg og barna. I tillegg så vi at Faiza, selv om hun gikk på tvers av noen av «de snilles» meninger om hva hun kunne få til og ikke tok for gitt at norske bakkebyråkrater alltid visste bedre enn henne, likevel endte opp med å undervurdere seg selv i valg av utdanning. Selv om undervurderingen hun møtte motiverte henne for videregående og høyere utdanning, sådde den altså en tvil om hva hun kunne få til. Også slik var kategoriseringen kontraproduktiv for hennes vei mot jobb. «Da kan du bare tenke på hva som skjer med andre folk i dette systemet», sier Faiza når vi diskuterer dette. Når hun, som lever nærmest fullstendig opp til det flyktningidealet som formidles i stortingsmeldingen jeg innledet artikkelen med, kategoriseres på de måtene jeg har beskrevet, hva da med flyktninger som i mindre grad kan eller vil leve opp til dette?

Kategorisering av kvinner som Faiza i den siste integreringsmeldingen

Den kategoriseringen Faiza forteller om forstår jeg som nevnt som prosesser hvori bakkebyråkrater aktiverer dominerende diskurser om personer som henne. Stortingsmeldingen jeg innledet artikkelen med, formidler disse diskursene, og statistikk og samfunnsforskning brukes for å bygge dem. Vi kan lese oss frem til at somaliske kvinner har lavest yrkesaktivitet av alle grupper i dagens Norge. I meldingen refereres det til forskning som viser at forskjeller i innvandreres yrkesaktivitet påvirkes av forskjeller i innvandringsgrunn, botid i Norge og utdanning fra hjemlandet. Forskningen presenteres slik at den understøtter individfokusset jeg nevnte innledningsvis i denne artikkelen, og også slik at flyktningene fremstår som bærere av summen av nevnte «variabler». Den presenteres også slik at den understøtter et kulturfokus. Varierende sysselsetting mellom flyktninger fra ulike land forklares for eksempel med «tradisjoner fra det landet de forlot» (s. 9), men uten forskningsreferanser. I meldingen vises det imidlertid til forskning som viser at slike sysselsettingsforskjeller holder seg konstante trass konjunkturer i arbeidslivet, noe som peker mot at mennesker fra noen land kommer til Norge med lavere arbeidsmoral eller med «tradisjoner» som passer dårligere med lønnet arbeid enn det andre gjør. Røysum (2016) finner det samme i integreringsmeldingen fra 2012. Den kulturforståelsen som formidles i meldingen bidrar med andre ord til å generalisere minoritetsetniske grupper (Rugkåsa, Ylvisaker & Eide, 2017).

I meldingen slås det også fast at det norske velferdssystemet kan virke «tiltrekkende»

(s. 51), og Sandbæk og Djuve (2012) mener at den norske velferdsforvaltningen i økende grad forstår sosiale problemer nettopp som et resultat av moralsk svikt hos den enkelte og av for generøse velferdsordninger. Denne forståelsen, som kan ses som en del av en større nyliberal diskurs som legger vekt på feil og mangler ved enkeltindivider (Kamali & Jönsson, 2018a), ser altså ut til å ramme flere enn flyktninger og også andre flyktninger enn somaliere i dagens Norge. Forskning tyder imidlertid på at rasialiserte minoriteter særlig ofte møter den typen mistenksomhet Faiza forteller om, og at både stakkarsliggjøringen og mistenkeliggjøringen hun og andre av mine informanter erfarer kan forstås som bakkebyråkraters aktive- ring av koloniale tankegods (Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari 2009; Øland 2019). Somalieres høye bruk og påståtte høye misbruk av offentlige ytelser over tid har samtidig fått særlig mye negativ oppmerksomhet, og mye tyder på at somaliere er den mest stigmatiserte og diskriminerte innvandrerguppen i dagens Norge (Friberg & Elgvin, 2014; Shala & Eide, 2012). Diskriminering og rasisme gis imidlertid *lite* plass i den siste integreringsmeldingen, og slike prosesser knyttes kun til arbeidslivet. Det nevnes altså ikke at velferdsapparatet – og til og med «integreringsapparatet» – kan virke diskriminerende og motvirke integrering. Ifølge Midtbøen (2015) fokuserer heller ikke forskning om etniske minoriteters relativt lave syssel- setting noe særlig på diskriminering i arbeidslivet, men i stedet på hva innvandrere mangler for å komme inn i et arbeidsliv med høye kompetansekrav. Orupabo og Drange (2015), på sin side, påpeker at forskning som prøver å forklare innvandrede kvinners særlig lave syssel- setting viser til familiemønstre og «kulturelle verdier» – til såkalte patriarkalske kjønnsrol- lemønstre. Forskningen på feltet retter med andre ord i stor grad fokus mot flyktninger selv og deres relasjoner mot «sine egne».

Forståelsene og fokuset som preger politikk og forskning i dagens Norge bidrar til å gjøre den kategoriseringen Faiza forteller om, forståelig. Hennes utseende, klesdrakt, navn og måte å snakke norsk på levner liten tvil om at hun er en somalisk, muslimsk kvinne. For noen bakkebyråkrater synes dette å være nok til å mistenkeliggjøre og stakkarsliggjøre henne. Stakkarsliggjøringen Faiza møter ser imidlertid ofte ut til å handle om at også ytter- ligere kategorier og medfølgende objektiverte forståelser aktiveres. At hun er somalisk indi- kerer at hun har flyktningbakgrunn, og somalierne som har kommet til Norge de siste årene, har ofte gått lite på skole i hjemlandet (Friberg & Elgvin, 2014). De som har hatt med Faiza å gjøre har også fort funnet ut at hun er nokså nyankommet og alenemor, og det ser ut som om også summen av alle kategoriene hun kan forstås som å tilhøre betyr mer for en del offent- lig ansattes integreringsarbeid enn kapasiteten hun har og innsatsen hun gjør.

Å utforske og utfordre kategoriseringen – en avsluttende diskusjon

Ved hjelp av Faizas erfaringer på vei mot jobb i Norge har jeg også vist hvordan flere bak- kebyråkrater *ikke* ser ut til å basere sitt arbeid på ferdige, objektiverte forståelser av henne. Utforskning av forhold som muliggjør slik praksis er viktig, og forskning peker på mange rammebetingelser som bidrar til å forme bakkebyråkraters arbeid (Kamali & Jönsson, 2018b). Slik utforskning bør også inkludere samfunnsforskningens rolle. Smith (2005) mener at samfunnsforskere som lar etablerte begreper og kategorier styre forskningen sin risikerer å bli styringsredskaper. Selv om vi skulle ønske å bidra til å utjevne maktforskjeller kan vi dermed i realiteten bidra til å reproducere dominerende forståelser og derigjennom øke makten til grupper som allerede har mye makt i samfunnet. I stortingsmeldingen jeg har utforsket i denne artikkelen brukes samfunnsforskning som fokuserer på innvandrers- kvinners «bakgrunnsvariabler» til å forsterke en allerede stor oppmerksomhet mot kvinnene

selv og på det som fort kan defineres som feil og mangler sett fra ståstedene til grupper med større definisjonsmakt i dagens norske samfunn.

Institusjonell etnografisk forskning er åpen for at kategorier som ofte brukes i samfunnsforskning kan prege folks liv. Deres eventuelle betydning for virksomheten som utforskes må imidlertid vises, og utgjør altså et empirisk fremfor et teoretisk spørsmål (de Montigny, 2011). Ikke minst åpner slik forskning for å utforske hvordan forskeres og andres bruk av slike kategorier bidrar til å forme den erfaringen som skal forstås. Ikke bare *kategorier*, men også *kategorisering* er altså under lupen (Lund & Magnussen, 2018). For Faiza har verken manglende yrkesaktivitet og utdanning fra hjemlandet eller hennes liv som alenemor eller muslim vært mest utfordrende i prosessen mot å komme i jobb. Bakkebyråkraters kategorisering av henne har vært mye mer utfordrende. I en situasjon hvor forskning betyr stadig mer for begrepsfesting og kategorisering av mennesker og menneskelig virksomhet er det antakeligvis viktigere enn noen gang at samfunnsforskere i større grad utforsker og utfordrer nettopp denne begrepsfestingen og kategoriseringen og sin egen rolle i den (Widerberg, 2015). Det legger institusjonell etnografi til rette for.

Litteratur

- Annfelt, T. & Gullikstad, B. (2013). Kjønnslikestilling i inkluderings tjeneste? *Tidsskrift for Kjønnforskning*, 37(3–4), 309–328.
- De Montigny, G. (2011). *Beyond anti-oppressive practice: Investigating reflexive social relations*. *Journal of Progressive Human Services*, 22(1), 8–30. <https://doi.org/10.1080/10428232.2011.564982>.
- Engebriksen, A. & Fuglerud, Ø. (2009). *Kultur og generasjon. Tilpasningsprosesser blant somaliere og tamiler i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Friberg, J.H. & Elgvin, O. (2014). *Når aktivering blir ydmykelse. En studie av møtet mellom somaliske innvandrere og NAV*. Fafo-rapport 2014/43). <https://www.fafo.no/images/pub/2014/20390.pdf>
- Juhila, K. (2004). Talking back to stigmatizing identities. Negotiation of culturally dominant categorizations in interviews with shelter residents. *Qualitative Social Work*, 10(1), 59–79. <https://doi.org/10.1177/1473325004045665>.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2016). *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*. Meld. St. 30 (2015–2016). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-30-20152016/id2499847/>.
- Jönsson, J.H. (2013). Social work beyond cultural otherization. A Nordic perspective. *Nordic Social Work Research*, 3(2), 159–167. <https://doi.org/10.1080/2156857x.2013.834510>.
- Kamali, M. & Jönsson, J.H. (2018a). Introduction: Neoliberalism and social work in the Nordic welfare states. I M. Kamali & J.H. Jönsson (red.), *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges* (s. 1–22). London: Routledge.
- Kamali, M. & Jönsson, J.H. (2018b). Conclusion: Current and future challenges for Nordic welfare states and social work. I M. Kamali & J.H. Jönsson, (red.), *Neoliberalism, Nordic welfare states and social work. current and future challenges* (s. 249–269). London: Routledge.
- Keskinen, S., Tuori, S., Irni, S. & Mulinari, D. (2009). *Complying with colonialism. Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. London: Routledge.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation. <https://doi.org/10.1177/003232928001000113>.
- Lund, R.W.B. & Magnussen, M.-L. (2018). Interseksjonalitet, virksomhedskundskab og styringsrelasjoner. *Institutionel Etnografi og hverdagens sociale organisering*. *Tidsskrift for kjønnforskning*, 4(42), 268–283. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2018-04-05>.

- Midtbøen, A.H. (2015). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 56(1), 4–30.
- Mulinari, D. & Lundqvist, Å. (2017). Invisible, burdensome & threatening: The location of migrant women in the Swedish welfare state. I A. Ålund, C.-U. Schierup & A. Neergaard (red.), *Reimagineering the nation. Essays on twenty-first-century Sweden* (s. 119–138). Frankfurt Am Mein: Peter Lang.
- Olwig, K.F. & Pærregaard, K. (2011). Introduction. «Strangers in the nation». I K.F. Olwig & K. Pærregaard (red.), *The question of integration. Immigration, exclusion and the Danish welfare state*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Orupabo, J. & Drange, I. (2015). *Kvinner med innvandringsbakgrunn i arbeidsmarkedet. Effekten av tiltak og stønader for arbeidsmarkedstilknytning*. (Temanotat finansiert av Norges forskningsråd).
- Rugkåsa, M. (2012). *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rugkåsa, M., Ylvisaker, S. & Eide, K. (2017). *Barnevern i et minoritetsperspektiv. Sosialt arbeid med barn og familier*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Røysum, A. (2016). Arbeidsmoral forkledd som likestilling? *Søkelys på arbeidslivet*, 32(01–02), 142–161. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2016-01-02-08>
- Sandbæk, M.L. & Djuve, A.B. (2012). *Fortellinger om motivasjon. Hva er gode arbeidsmetoder i NAVs AMO-kurs for innvandrere?* (Fafo-rapport 2012/27). Hentet fra <https://www.fafo.no/index.php/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/fortellinger-om-motivasjon>
- Schmauch, U. (2018). Working hard to integrate: The role of gender in integration discourse. I S. Fahlgren, A. Johansson & D. Mulinari, (red.), *Normalization and «outsiderhood». Feminist readings of a neoliberal welfare state* (s. 49–57). Sharjah: Bentham Books.
- Shala, A. & Eide, K. (2012). Somalieres møte med Nav. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 15(1), 11–22.
- Smith, D.E. (2005). *Institutional ethnography. A sociology for people*. Lanham Md: AltaMira.
- Widerberg, K. (2015). En invitasjon til institusjonell etnografi. I K. Widerberg (red.), *I hjertet av velferdsstaten. En invitasjon til institusjonell etnografi* (s. 13–31). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Øland, T. (2019). *Welfare work with immigrants and refugees in a social democratic welfare state*. London: Routledge.